

RAZPRAVE IN ČLANKI

Zlata Sundalič
Pedagoška fakulteta v Osijeku

UDK 886.3 Cankar Iv. 7 Hoja v šolo



O legendi v neprvotnem kontekstu

(v Cankarjevem besedilu *Hoja v šolo*)

^{AA} pripovednem besedilu *Hoja v šolo* želi pričujoče razpravljanje odkriti določene elemente, ki so značilni za enostavno obliko legende. Za izhodišča je treba upoštevati tale dejstva: obstaja razlika med prvotno in neprvotno enostavno obliko, med prvotnim in neprvotnim kontekstom ter med enostavno in zapleteno literarno obliko. Prvotna enostavna oblika lahko obstaja samo v prvotnem kontekstu (arhaična družba).¹¹ Da je res tako, potrjuje tudi analiza besedila ustnega slovstva (saj to primarno nastaja v agrafijskem času, ki ima vse lastnosti arhaične družbe) — npr. *Sveta družina in razbojnik*TM. V njem najdemo naslednje določnice legende: glavni lik, Marija, pripada temu svetu, vendar pa je dvignjena nad povprečne Zemljane s posebnimi kvalitetai svojih značilnosti; sledi proces, v katerem postane svetnica: Marija (servus Dei) ima junaške vrline in dela čudeže (ozdravi otroka in spreobrne zločinca), kar priče potrjujejo, Cerkev pa jo razglasi za blaženo; po beatifikaciji sledi kanonizacija. Besedilo iz ustnega slovstva potrjuje skoraj vse te značilnosti legende. Kako pa obstaja legenda v neprvotnem kontekstu in v zapletem literarni obliki, pri Cankarju?

Besedilo *Hoja v šolo*¹ je Cankar napisal v prvi polovici 1. 1910; s tematskega vidika sodi v tisti del njegove ustvarjalnosti, v katerem avtor obuja spomine na mladost. V takšnih retrospekcijah prihaja do literarne transpozicije avtobiografskih elementov, z likom matere vred. Cankar je zapisal:

Skoraj na smeh mi je šlo, ko sem bral, da nekaterim gospodom ni bila všeč moja zgodbica *Hoja v šolo*. Kaj bodo šele rekli, kadar izdam celo zbirko takih melanholičnih spominov na mater! Kdor misli, da za tragiko ni mesta v pravi narodni umetnosti, temu ni pomagati. V vsaki resnični ljubezni pa leži globoka tragika in posebno v ljubezni do matere.³

* Poglavlje iz daljše razprave; priredil prevajalec. Njegove opombe so označene z rimskimi številkami.

¹⁰ Avtorica definira enostavne oblike (mit, legendo, bajko, uganko, pregovor idr.) po Andreju Jollesu (*Einfache Formen*, Tübingen, 1958) in Milivoju Šolarju (*Ideja i priča: aspekti teorije proze*, Zagreb, 1980) kot elementarne jezikovno-simbolične tvorbe, ki realnost ne le opisujejo, ampak jo tudi konstituirajo. Logično in zgodovinsko so prednice zapletenim literarnim oblikam, saj spadajo po avtoričinem mnenju v agrafijski čas in v arhaično družbo — tajim je edini naravni kontekst. V njem enostavne oblike služijo tudi kot neke vrste duhovna orientacija.

¹¹¹ Avtorica v ljudski legendarni pesmi o Mariji, Jožefu, Jezusu, razbojniku in razbojnicu odkriva tloris biblijskega motiva (beg sv. Družine v Egipt, kjerjo v gozdu napadeta dva razbojnika, od katerih se edenkasneje spreobrne, drugi pa ostane zločinec): 1. Marija z družino krene na pot, 2. v gozdu se ustavijo pred hišo strašnega razbojnika, 3. razbojnik v gozdu ubija ljudi, 4. Marija napove njegovo moralno preobrazbo, 5. pogovarja se z njegovo ženo o njenem prizadetem otroku, 6. čudež — otrok spregovori, 7. razbojnik pride domov, 8. se kesa grehov, 9. Marija mu jih oprosti, 10. s spreobrnitvijo se vse razbojnikove prošnje izpolnijo.

V pesmi sta po avtoričinih ugotovitvah predstavljena lika Marije in razbojnika, ki izstopata po pozitivni in negativni etiki. Marija ima skoraj vseh sedem Prudencijevih kreposti: Fides, Spes, Caritas, Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperamentia. Njeno dejavno krepost potrjuje čudež. V trku dveh enako intenzivnih lastnosti je prevladala pozitivna, ker je svetnik osrednja oseba legende. Njene kreposti so tolikšne, da jih skuša posnemati celo razbojnik. Avtorica nato opozori, da je tudi Marija "erkveni proces sanktifikacije" - prim. *Blaiena* Devica Marija -> Sveta Marija (op. prevajalca).

Materin lik v Cankarjevih besedilih sloni deloma na biografskih podatkih, deloma (nekoliko manj) pa na literarnih virih.⁴ V nadaljnjem razmišljanju bom skušala ob Hoji v šolo odgovoriti na vprašanje, zakaj se ta oseba v piščevem delu pogosto pojavlja kot eden izmed glavnih akterjev dogajanja.

1. Mati — lastnosti svetosti

Zgodba v prvi osebi pripoveduje, kako se sin (pripovedovalec) odpravlja v Ljubljano na šolanje. Odhoda je poln upov, toda po treh letih bivanja v mestu se sin brez nasmeha vrne domov. Mesto in njegovi prebivalci niso njegov dom; dom je tam, kjer so mati, bratje in sestre. Mati ne odobrava sinove vrnitve, še posebej pa ne njegovega resigniranega pogleda na prihodnost. Po materini smrti se sin pripravlja za odhod na Dunaj, prepričan, da je treba živeti in verovati tako kot ona. V besedilu se poleg omenjenih oseb, matere in sina, pojavljajo še druge, tudi epizodne in brezimne: oče, voznik, tri ženske, sprevodnik, gozdarji. V središču pozornosti sta mati in sin ter njuni odnosi.

Mati je prikazana kot potrpežljiva in izrazito krepostna oseba, tako da bi lahko tudi pri njej govorili o znanih sedmih krepostih, kakršne ima Marija v ustni pesemski legendi *Sveta družina in razbojnik*:

1. vera: "Ali nisi bral povesti o siromaku, ki je nesel domov koš zlata, pa je doma pogledal in je bilo samo suho listje? Zato je bil ogoljufan, ker ni bilo vere v njegovem očesu, ne v njegovem srcu." (216)⁵

2. upanje: "Kdor zaupa v božjo milost, je bo deležen!" (216)

3. ljubezen: "Ne bodi nehvaležen mojim prečutim nočem, mojim molitvam in mojim solzam! Nisem ti dajala bogastva na pot; ali večje hvaležnosti je vredna solza, ki je privrela iz srca, nego kos belega kruha!" (211)

4. razumnost: "Potrpi še, saj ni več dolgo! Leta bodo minila, kakor da bi trenil... in potem bo vse, vse drugače! Še mislil ne boš več na vse tisto, kar je bilo! Saj ni lepo, da bi omagal sredi pota!" (209)

5. pravičnost: "Pa bi se vendar rajši vozil... saj toliko še imamo, tistih dvajset krajcarjev..." (210)

6. moč: "Peš pojdem, saj ni tako daleč... tri dobre ure, če stopim!" (205)

7. zmernost: "Kaj bi z njim in kam? Za hlapca ni, saj vidite; grunta pa mu ne morem dati, ne drugega nič, nego svojo molitev; ta pojdi z njim in božji blagoslov, pa mu ne bo hudega!" (203)

Te kreposti so materine stalne lastnosti, konstante, ki niso odvisne od določene situacije, razpoloženja, materialne (ne)ogroženosti; vseskozi so navzoče v njenih mislih, občutjih, vedenju in govoru. Kreposti skupaj z mislimi, občutki in dejanji pomenijo harmonično, trdno celoto, v kateri vsaka prvina po svoje kaže skladnost celote, ujemanje vseh njenih sestavin. Takšna stanovitnost lastnosti oziroma njihova posebna vrednost v tem Cankarjevem besedilu ne označuje nobene druge osebe. V majhni skupnosti mora biti posebna kakovost lastnosti opažena: sin, ki se mu te lastnosti zdijo nedosežno bogastvo, postane priča njihovega obstajanja.

Ob materi obstaja sin, čigar prepričanja in stališča so njenim domala popolnoma nasprotna. Nasproti materini veri, vztrajnosti in potrpežljivosti stoji sinova nejevernost, omahljivost in nestrpnost; nasproti življenju, ki ga napolnjujejo smisel, mir in ljubezen, stoji svet nesmisla, odtujenosti, samote. Toda sinov pesimizem ni konstanten; njegova (ne)navzočnost je odvisna od drugih, okolja, prostora, dela dneva ali leta in seveda od njegove notranje (ne)urejenosti. Medtem ko bi lahko materina razpoloženja, stališča in mnenja prikazali z ravno črto, bi bilo v sinovem grafikonu mogoče začrtati samo krivuljo, razpeto med plus in minus. Sinova črta razpoloženja in razmišljanja v besedilu je

osamljenosti;

skrajni pesimizem: "Nikoli, mati, nikoli ne bo drugače!" (215);

7. v sanjah mu mati ponovno vrne vero v ljubezen in srečo.

Sinov pogled na svet in nase v njem se torej giblje od optimizma k skrajnemu pesimizmu in ravnodušnosti, nato pa, nasprotno, od pesimizma k optimizmu. Iz vseh njegovih kriznih stanj ga rešuje mati s svojo stanovitnostjo, nespremenljivostjo, celo tedaj, ko je že v onostranstvu; njena vera v lepšo in drugačno prihodnost namreč v določenih trenutkih okuži sina, tako da ta pod njenim vplivom zares začne verjeti, da bo lepše in drugače. Prav zato lahko v razmejujemo mati — sin razpoznamo razmerje^A imitabilne osebe in osebe, ki imitira. Vse omenjene materine kreposti so, s stališčanjenega sina, vredne posnemanja, saj se tako v duh in telo naseljujejo vera v obstoj boljšega in lepšega, mir, harmonija, ljubezen, sreča. Živeti in misliti na materin način pa ni preprosto in se ne da uresničiti kadar koli:

Meni pa se zdi, mati, da nikoli ne bo drugače! Toliko časa sem mislil in mislil, pa zmerom tista skrb, zmerom tista žalost kakor noč in noč brez konca! Je že tako narejeno in sojeno, da nikoli ne bo drugače! (209)

Kadar pa do tega vendarle pride, predahneta sinovo življenje, četudi le za hip, mir in prepričanje o njegovem obstoju: "Ne vem, kako dolgo sva molila; sladak mir mi je legel v srce in zaspal sem z imenom božjim na ustnicah." (209)

Situacija, ki jo opisuje besedilo Hoja v šolo, potemtakem vsebuje naslednje: mati je zaradi svojih pozitivnih in nespremeljivih lastnosti za svojega sina imitabilna; ker jih on nima, teži k imitaciji, da bi vsaj za trenutek zaživel skladno življenje, v katerem svet do posameznika ni sovražen in sta v njem subjekt in objekt celota.⁶ Tisto, kar sina pri imitabilnosti še posebej privlači, vendar pa tudi odbija, je verav "Saj bovsedrugeče..."(212):kadarmuuspevaposnematimaterinnačinverovanja, se dvigne v življenje človeka brez vprašanj, potrpežljivega, pokornega in zadovoljnega; kadar pa posnemanje ni mogoče, živi življenje nesrečnega pesimista. Mati s svojo imitabilnostjo daje sinu zaslobo v kriznih položajih,⁷ kar je deloma že odgovor na vprašanje, čemu se v Cankarjevem delu kot lik tako pogosto pojavlja.

V enostavni obliki, ki se imenuje legenda in ki izhaja iz imitacije kot duhovne zavzetosti/ se osrednji lik imenuje svetnik. Ali bi lahko tudi o liku matere govorili kot o svetnici? Pisatelj sam pa tudi teoretična literatura govorita o materi svetnici, materi mučenicici.⁸ Kljub temu pa svetosti pripovedovalčeve matere ne moremo povsem enačiti s svetostjo Marije, npr. iz besedila Sveta družina in razbojnik. Nastajanje svetnika ima procesualen značaj; v njem ima institucija Cerkve neizogibno vlogo.

Pri pripovedovalčevi materi gre za to: (1) vrlina, ki je zaradi kakovosti opazna, (2) potrjuje svoj vpliv v trenutkih sinovega optimizma (to ni čudež v srednjeveškem smislu: Marija, ki je A ozdravila

A To razmerje je značilno za legendo (op. prev.).

^V Po A. Jollesu se enostavne oblike, v katerih se ne gre za zavestno besedno umetniško ustvarjanje, ampak pretežno za ustno slovnstvo in pismenstvo (legenda, saga, mit, uganka, izrek, kazus, memorabile, pravljica in vic), porajajo v jeziku prek 11, jezikovnih gest (zgoditev stvarnosti v motivnih elementih besedila) iz posebnih, kolektivnih duhovnih razmerij do sveta (nem. Geistesbeschäftigung, hrv. duhovna zaokupljenost); pri legendi je ta duhovna zavzetost oz. angažma težnja po imitaciji, sledenju oz. posnemanju moralne vzornosti, ki jo uteleša in udejanja svetnik. —Prim. André Jolies, *Jednostavnost oblici*, prev. V. Biti (Zagreb: Biblioteka, 1978), 22-47. (Op. prev.)

^{VI} V ustni legendni pesmi Sveta družina in razbojnik (op. prev.).

sina, za vedno spreobrne očeta razbojnika; čudežje pri Cankarju treba razumeti bolj nevezano: če človek, ki je trdno prepričan o nesmiselnosti, odtujenosti in sovražnosti življenja, spremeni prepričanje zgolj zaradi enega samega stavka, "Saj bo vse drugače...", je to resnično čudež v smislu duhovne, ne pa telesne ozdravitve); (3) po materini smrti se vpliv njenih kreposti še enkrat potrdi: v pripovedovalčevo ravnodušnost ["V meni ni bilo ne strahu, ne upanja, ko se je odpirala temna tujina pred menoj." (214)] vnaša mati vero in optimizem še enkrat, a z drugega sveta (to seveda ni enako Marijinim posthumnim čudežem, kljub temu pa je etična sprememba jasna).

Naštete prvine potrjujejo procesualnost, s katero oseba postaja svetnik,⁹ manjka pa institucija, ki šele odloča o svetništvu. Zato pripovedovalčeva mati ni svetnik, kakršni so Marija in drugi, cerkveno priznani svetniki. Njena svetost pa kljub temu obstaja, vendar na poseben način, ki ga pogojuje neprvotni kontekst (začetek 20. st.), v katerem imitacija kot duhovna zavzetost, značilna za legendo, ni več posebej vplivna. Kljub temu je to čas, v katerem se pojavljajo osebe z izrazito, opazno telesno in duhovno močjo, ki se drugim zdi vredna posnemanja in doseganja: "V njih se sicer ne uteleša vrlina, se pa udejanja neka moč, v katero prenašamo našo lastno moč, moč, ki nas prevzema; zato so imitabilni."¹⁰ V neprvotnem kontekstu se čudež sicer ne uresniči kot takšen; na njemu podoben način pa funkcionira *rekord* — potrditev vplivne moči.^A Pri pripovedovalčevi materi te moči sicer ne moremo, v stilu športnega slovarja, natančno in s številkami določiti, vendar pa njen neomejeni optimizem je rekord, ki ga je vredno posnemati; jezikovna kretnja, ki ga zgoščeno odseva, je "Saj bo vse drugače..."

Materin optimizem je torej vreden doseganja in posnemanja; imitabilnost je bistvena določnica svetnika oziroma duhovne zavzetosti legende kot enostavne oblike. Njen optimizem pa ni identičen srednjeveškemu čudežu kot utelešenju dejavne kreposti, zaradi cesarje mogoče o njenem svetništvu govoriti le z določenimi pridržki.

2. Življenje kot križev pot

Literatura na prehodu iz 19. v 20. st. ni bila nenaklonjena tradiciji krščanstva oziroma Biblije (njениm temam, motivom, stilom, simbolom itn.). Cankar, pisatelj tega časa, v tem ni bil izjema.

V besedilu Hoja v šolo le omenjanje Boga priziva biblični kompleks izrecno; posredno pa k biblični problematiki vodi pripovedovalčevo razmišljanje po materini smrti:

Šel sem peš do mesta. Lepo in toplo jesensko jutro je bilo. /.../ Ne spominjam se, da bi bil hodil kdaj z materjo ob takem jutru.

V spominu sem se razgovarjal z njo. *Tam* sva stala takrat, ko je dala mojemu potrtemu srcu na pot božji in svoj blagoslov. *Tam* sva se poslovlila nekoč, ko je deževalo in sva gazila blato, da sva bila obadva oškropljena do kolen; pa nisva čutila dežja in ne videla blata, ker nama je bilo srce pretežko in oko od solz zameglelo. *Tam*, pod tistim mladim hrastom, sva nekoč počivala, ker sva bila trudna od soparne vročine in žalostnih misli. *Tam* sva se poslovlila takrat, ko sem bil prvi dan v mestu in je moje veliko, veselo upanje tako nenadoma usehnilo v strahu pred črno prihodnostjo." (213-214, podč. Z. Š.)

Pripovedovalčeva (in materina) pot v mesto je razdeljena na postaje, ki so označene in ostajajo v spominu: 1. postaja — božji in materin blagoslov; 2. postaja — slovo; 3. postaja — počitek; 4. postaja — prvi dan v mestu in slovo.¹¹ Postaje na poti v mesto z ničimer ne konotirajo vedrine, sreče, zadovoljstva ali miru. Nasprotno, vsaka postaja označuje samo segment muk in trpljenja, le

^ABeseda *rekord*, ki je etimol. povezana s srcem, je v srednjem veku pomenila tudi zapis, vreden spomina, zgled, ki si ga je treba zapomniti in se po njem vzgajati. A. Jolles jo uporablja v tistem delu razpravljanja, kjer govori o strukturi legende v "naši dobi"; gre za danes običajni pomen (razvil se je šele v 80-tih letih 19. St.): "a performance or occurrence remarkable among or going beyond, others of the same kind". *Rekord*, tudi in zlasti v športu, nadomešča vlogo, ki jo je nekdaj imel čudež (udejanitev moči, nekaj, po čemer stremimo, kar je videti nedosegljivo); podobno medalje in pokali zastopajo relikvije. Sicer pa danes govorimo o legendah športa. (Op. prev.)

RAZPRAVE IN ČLANKI

utrujenost in strah; trpljenje je bolj duševno kot telesno. Opisana situacija spominja na Kristusov križev pot, ki je prav tako razdeljen na postaje (sprvajih je bilo sedem, od 17. st. pa štirinajst), od katerih je vsaka obremenjena s svojim pomenom¹² Po Kristusovi smrti človek (romar) ponavlja njegovo pot in na vsaki postaji občuti in doživlja tisto, s čimer je tapomensko obremenjena:

Romanje na kraj, kjer počiva svetnik ali kjer ga zastopa relikvija, je pravzaprav faktično ponavljanje poti k svetosti — kolikor je to kajpada pri nesvetniku mogoče. Če na koncu potovanja svetnik uresniči up romarjeve poti (npr. ozdravitev določene bolezni), tedaj se to zgodi zato, ker je romar sam v omejenem smislu postal svetnik.¹³

Po materini smrti sin pripovedovalec sam ponavlja njuno skupno pot; tistega, kar se je zgodilo, ne podoživlja le v spominu, ampak v resnici občuti in vidi vsako upanje in vsak trenutek izgubljene vere. Mati je na poti vseskozi verjela v "Saj bo vse drugače", medtem ko je bil sin (z izjemo začetne evforije) prepričan o vseprisotnosti in ostvarjenosti sintagme "nikoli ne bo drugače". Za sina je enako težko živeti brez upa kot tudi z vero vanj; mati verjame v nedotakljivost upanja, sin pa se giblje od vere k nejeveri in narobe. V sebi nima toliko moči, da bi do konca verjel v eno ali drugo, čeprav bi želel, da bi na koncu poti našel "Saj bo vse drugače..." oziroma materino moč zaupanja.

Zato lahko pripovedovalčevo pot v širšem smislu razumemo kot romanje, ki v resnici ne ponavlja poti k svetosti (ker gre za neprvotni kontekst legende), ampak k udejanjenju materine moči, ki jo prenaša v lastno moč in ki ga prevzema. Na koncu se to tudi zgodi:

Ti, o mati, si me blagoslovila, ti si mi poslala v srce mir in zaupanje. Ves čas si hodila z menoj, s svojim vernim srcem sem te videl, tvoje besede sem slišal. Ostani pri meni in ne bo me strah nobene bridkosti! (216)

S tem da posnema mater, doseže sin, čeprav le začasno, njeno moč vere. Na koncu enega dela poti seromarjevapričakovanje in izjalovila: vplivajoča moč matere svetnice še enkrat doseže duhovno ozdravitev njenega sina romarja. Ali je ozdravitev trajna ali ne, je odvisno od njega in njegove pripravljenosti, da s posnemanjem, romarskim čaščenjem ponavlja materin način verovanja in da sam zares živi in veruje v "Saj bo vse drugače". Besedilo se končuje s stavkom: "Ostani pri meni in ne bo me strah nobene bridkosti!" (216) Nakazuje stalno pripovedovalčevo verovanje. Toda (ne)trajnost upa in vere ni odvisna od (ne)navzočnosti matere, ampak od konstitucije pripovedovalčeve osebnosti, pripravljenosti, da v materinih značilnostih odkrije tiste, ki jih je vredno imitirati, in da postane romar, ki s ponavljanjem in doživljanjem trpljenja matere svetnice tudi sam participira pri vplivni moči verovanja. Na vprašanje, ali bo pripovedovalec potrpežljivo hodil po križevem potu in ali bo ostal neomajen romar, ni mogoče odgovoriti povsem pritrilno:

Ta pot se mi je zdela kakor podoba mojega življenja. Vsak kanton kraj ceste se je razgovarjal z menoj o veselih in žalostnih dneh, o upanju in razočaranju, o mladih sanjah in o zgodnjem trpljenju. Vsako drevo me je, popotnika, ljubeznivo pozdravilo, kakor da bi vedelo, da me dolgo več ne bo na to romarsko pot. (214)

3. Sveta družina in razbojnik — Hoja v šolo

Obe besedili, ki ju je članek primerjal, se razlikujeta na osnovi opozicij ustna — pisna literatura, prvotni — neprvotni kontekst, stvarna/aktualna enostavna oblika — umetniška oblika. Če ju primerjamo pobliže, pridemo do še očitnejših podobnosti in razlik:

1. v obeh besedilih je v središču pozornosti izrazito kreposten lik matere (Marija — neimenovana pripovedovalčeva mati pri Cankarju);
2. zaradi posebne kvalitete (ne kvantitete) opažajo kreposti/vrline osebe ljudje okoli nje (razbojnica, razbojnik oziroma sin pripovedovalec);

RAZPRAVE IN ČLANKI

3. vrlina/krepost se uresničuje in potrjuje v čudežu (nemi razbojnikov otrok spregovori—Cankarjev pripovedovalec premaga svoj pesimizem).

Nadaljnje podobnosti lahko odkrijemo le z določenimi pridrčki. Po prvem Marijinem čudežu se namreč zgodi še drugi: razbojnik ubijalec se pokesa, spreobrne v vernika in sledi Jezusu, pri Cankarju pa ni pravega čudeža ali kesanja. V Cankarjevem besedilu obstaja v liku matere posebno silovit optimizem, ki je zato tudi imitabilen, vendar svojega učinkovanja ne potrjuje s čudežem (v pomenu srednjega veka), ampak predvsem s svojo rekordnostjo (v smislu neomajnega upanja, ki se ne ozira na okolje, materialne razmere in ljudi). V neprvotnem kontekstu legende torej ni mogoče dobesedno govoriti o dejavni/aktivni vrlini, ki jo ponazarja čudež, temveč o dejavni moči, ki se potrjuje z rekordom. V prvotni legendi se lahko moč svetnika in njegovih kreposti prenese na kakšen predmet — relikvijo. V besedilu Sveta družina in razbojnik se v tej vlogi pojavlja cerkvena Device Marije, pri Cankarju pa bi to vlogo lahko imel materin grob, česar pa besedilo ne potrjuje.

Med besediloma potemtakem obstaja določena podobnost (npr. imitabilnost kot duhovna zavzetost, iz katere izhaja enostavna oblika legende), a tudi razlike (jezikovne geste so v prvotni obliki očitnejše, njihova integracija vidnejša, v umetniški obliki pa so bolj zbledele in nejasne). Vse to govori v prid tele trditve:

Vemo, da se v naši dobi duhovna zavzetost, iz katere nastaja legenda, kaže povsem drugače kot v srednjem veku in da nikakor ne vlada vsepovsod; svet legende sestavlja samo zelo majhen del našega lastnega sveta.¹⁴

prevedel

Marko Juvan

Filozofska fakulteta v Ljubljani